

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВНЗ: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД

Статтю присвячено теоретичному осмисленню та аналізу тенденцій щодо різностороннього висвітлення проблеми визначення сутності поняття «професійної мобільності» як наукової дефініції. Розглянуто теоретичні та практичні аспекти професійної мобільності як невід'ємної складової якостей особистості майбутніх фахівців у процесі навчання у ВНЗ. Визначено складові професійної мобільності майбутнього фахівця. Приділено велику увагу компетентнісному підходу з метою виділення компетенцій та компетентностей, що забезпечують професійну мобільність фахівця.

Ключові слова: мобільність; професійна мобільність; компетенція; компетентність; конкурентоспроможність; компетентнісний підхід.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Динаміка сучасних суспільних перетворень у соціокультурному та економічному житті незалежної України, стрімкий науково-технічний розвиток суспільства, наявність конкурентного середовища викликає до життя потребу у фахівцях, які вміють аналізувати мінливі соціально-економічні умови розвитку виробництва, приймати і реалізовувати нестандартні рішення в ситуації ринкової конкуренції, уникати стереотипи у виробничій й особистісній сферах взаємодії. Як визначено в Концепції професійної освіти України та Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті нагальною є потреба забезпечення підготовки кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного саморозвитку, опанування та впровадження наукоємних й інформаційних технологій, конкурентоспроможних та мобільних на ринку праці [6, с. 11]. На практиці це означає цілеспрямований поступ до підвищення освітнього рівня суспільства, забезпечення високої якості освіти майбутніх фахівців.

Сучасний фахівець-професіонал повинен бути готовим до систематичного оновлення свого багажу знань, освоєння нових технологій та інформаційних джерел, що зумовлені бурхливим розвитком науки і техніки, вміти адаптуватися до цих змін у суспільстві й бути конкурентоспроможним у відповідній сфері діяльності. На передній план виходить така якість фахівця, як професійна мобільність, що є запорукою успішності молоді людини в сучасному суспільстві. Отже, виникає проблема формування професійної мобільності майбутніх фахівців у процесі навчання у ВНЗ за допомогою компетентнісного підходу.

Актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, потребою української держави і суспільства в професійно мобільних фахівцях, які володіють професій-

ними компетенціями та компетентностями, що підвищує їх адаптивність і конкурентоспроможність у сучасних соціально-економічних умовах, з іншого боку, великим інтересом до теми дослідження в сучасній психолого-педагогічній науці та її недостатньою розробленістю.

Мета статті полягає в розкритті сучасних наукових підходів щодо висвітлення поняття «професійної мобільності» як якості особистості майбутнього фахівця в процесі навчання у ВНЗ в межах компетентнісного підходу.

Завданнями статті є аналіз наукової психолого-педагогічної літератури з проблем визначення, розкриття сутності поняття «професійної мобільності» як якості особистості майбутнього фахівця в процесі навчання у ВНЗ в межах компетентнісного підходу та з'ясування її місця у психолого-педагогічній науці вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми. Перші положення про професійну мобільність як невід'ємну складову суспільного життя викладено в працях різних зарубіжних вчених (Б. Барбер, Е. Гідденс). Історичному аспекту виникнення проблеми професійної мобільності в науці та вищій освіті присвячено роботи різних вчених (І. Вишнеградський, Б. Гершунський, Б. Мітіна).

Теоретичний аналіз наукових робіт учених І. Зязюна [6], П. Сорокіна [8] показує, що базовими для розв'язання проблеми формування та розвитку професійної мобільності є дослідження, пов'язані з ідеєю формування нового покоління фахівців та наукового осмислення проблеми мобільності.

Значний внесок у розробку теоретичних основ формування професійної мобільності фахівців з вищої освіти внесли такі науковці, як Л. Амірова [1], Г. Яво-

рська [10] та ін. Учені пропонують свої підходи до вирішення дослідницьких завдань, які відображають як специфіку галузі виявлення професійної мобільності, так і особливості професійної підготовки майбутніх фахівців за допомогою компетентнісного підходу.

Деякі аспекти феномену професійної мобільності висвітлено в педагогічних дослідженнях з проблеми формування професійної компетентності фахівців різних напрямів підготовки, і саме професійна мобільність розглядається як одна з важливих складових професійної компетентності Э. Зеєром [4], І. Зимньою [5] та ін.

Проте питання формування професійної мобільності як якості майбутніх фахівців у процесі навчання у ВНЗ в рамках компетентнісного підходу у нових соціально-економічних умовах потребує більшого вивчення. Практичне розв'язання завдань підготовки професійно мобільних спеціалістів потребує глибокого теоретичного аналізу природи професійної мобільності, механізмів її реалізації, визначення умов та факторів, що її зумовлюють. Першочергового значення при цьому набувають завдання з'ясування загальних підходів щодо визначення сутності поняття, його структури та основних характеристик.

Викремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. Сучасний стан розвитку цього наукового напрямку вимагає вирішення проблеми розробки концептуальних, теоретичних та методологічних підходів до визначення поняття «професійна мобільність» та з'ясування її місця у психолого-педагогічній науці вищої школи. Не зменшуючи ролі та значення цього дослідження для вищої професійної освіти, треба зазначити, що чимало теоретичних питань залишаються дискусійними, існують розбіжності в трактуванні поняття «професійної мобільності», нагальним є вивчення та обґрунтування професійної мобільності як якості особистості майбутнього фахівця в процесі навчання у ВНЗ в рамках компетентнісного підходу.

Виклад основних результатів теоретичного аналізу дослідження. У психологічній науці проблема підготовки професійно мобільної особистості є продовженням не тільки вітчизняних, але й світових традицій філософської, психологічної та педагогічної думки. Цільова настанова системи вищої освіти на розвиток особистісних якостей, компетенцій та компетентностей майбутніх фахівців, що забезпечують їхню конкурентоспроможність, з особливою гостротою аналізувалася за останні роки, коли в умовах швидкої зміни змісту професійної діяльності відбувається настільки ж швидке відновлення наявних знань. Однак сформованість цих особистісних якостей варто розглядати тільки як передумову конкурентоспроможності суб'єктів професійної діяльності. Висока професійна конкурентоспроможність проявляється в здатності особистості самостійно знайти шляхи самореалізації, самовдосконалення, уникнути застрягання в періодах вікових і професійних криз, не піддатися маргіналізації свідомості. Саме такі особистості становитимуть основу соціального фундаменту демократичного суспільства й поповнять клас «професіоналів» [9, с. 3-4].

У сучасних умовах глобалізації та модернізації вищої професійної освіти актуальним є завдання

підготовки фахівців, здатних не тільки легко навчатися, швидко пристосовуватися до мінливих умов і змісту професійної діяльності, але і зацікавлених у своїй безперервній освіті і вдосконаленні, що зумовлює необхідність розвитку у студентів умінь і навичок самонавчання; формувати у майбутнього фахівця такі особистісні якості та здібності, які дозволили б йому самостійно орієнтуватися в професійному світі і вибудовувати вектор свого кар'єрного зростання. Рішення цих завдань сприятиме виконанню вимог, які висуваються до сучасного фахівця, однією з яких є професійна мобільність, що представляє: володіння системою узагальнених професійних способів діяльності та умінь ефективно їх застосовувати для виконання будь-яких завдань у суміжних галузях виробництва, порівняно легко переходити від однієї діяльності до іншої; високий рівень узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання різних завдань у галузі своєї професії [1, с. 33-34].

У сучасній науковій літературі пропонуються різні підходи до тлумачення поняття «професійна мобільність»: воно розглядається з позицій педагогіки, психології і соціології. Зокрема, В. Міщенко, визначаючи формування професійної мобільності у студентів як складний психолого-педагогічний феномен, розглядає професійну мобільність як інтегративну якість особистості, що об'єднує:

- когнітивно-компетентнісний компонент – здібності і «знанневу» основу професійної мобільності, які безпосередньо пов'язані з умінням випускників самостійно оволодівати різними видами професійних знань.

- мотиваційний компонент – сформовану внутрішню потребу в професійній мобільності, яка включає прагнення до ефективного кар'єрного зростання на основі отриманих у ВНЗ знань з різних галузей науки і повноцінну профорієнтацію студентів і випускників;

- рефлексивно-оціночний компонент – усвідомлення особистістю потенціалу своєї професійної мобільності, сформоване на основі рефлексії готовності до такої мобільності. Необхідно відзначити, що ця якість тісно пов'язана з попереднім: по-перше, формування такого самоусвідомлення неможливе без наявності певних професійних знань і чіткої орієнтації в різних професіях, оскільки саме це додає людині впевненість у своїх силах; по-друге, усвідомлення своєї професійної мобільності багато в чому ґрунтується на вроджених або розвинених комунікативних здібностях [7, с. 56-57].

Деякі автори віддають перевагу коротким визначенням професійної мобільності, наприклад: професійна мобільність – це здатність і готовність людини до зміни трудової діяльності» [3, с. 89]. Інші, навпаки, намагаються у визначенні подати цілісний аналіз усіх елементів цього поняття. Зокрема, в дослідженні Л. Горюнової професійна мобільність визначається як:

- якість особистості, що забезпечує внутрішній механізм розвитку людини;

- діяльність людини, яка визначається змінними обставинами, результатом якої є самореалізація в професії й житті;

- процес перетворення людиною самої себе та професійного й життєвого середовища, що оточує її [2, с. 63-64].

Є. Іванченко визначає професійну мобільність як «інтегровану якість особистості», що виявляється у здатності успішно «переключатись» на іншу діяльність або змінювати види діяльності, а також володінні високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного набуття [10, с. 54-55]. Л. Сушенцева вважає, що основою професійної мобільності особистості є динамізм її мотиваційних, інтелектуальних і вольових процесів, завдяки чому створюється індивідуальне поле готовності до професійної мобільності [9, с. 3-4].

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що майже всі перелічені вчені зосереджують увагу на необхідності підготовки професійно мобільного фахівця. Однак в умовах сьогодення стає очевидним, що система професійної освіти досить повільно реагує на соціально-економічні та науково-технічні зміни, а разом із цим і на проблему розвитку професійної мобільності майбутніх фахівців, що незмінно призводить до зниження конкурентоспроможності фахівців на ринку праці.

Одним із напрямів розвитку сучасної науки виступає вивчення можливостей компетентнісного підходу з визначення вимог до майбутнього фахівця в процесі навчання у ВНЗ. Компетентнісний підхід у вищій освіті охоплює поряд із знаннями і навичками такі категорії, як здібності, готовність до пізнання, соціальні навички. Компетентнісний підхід дозволяє розкрити бажаний результат освіти через сукупність різного виду компетенцій [5, с. 23-24]. Спираючись на компетентнісний підхід, можна уявити картину становлення професійної мобільності фахівця через розвиток певних компетенцій та компетентностей:

– соціально-комунікативні компетенції та компетентності, які забезпечують готовність майбутнього фахівця до використання комунікативних технологій і соціалізації в сучасному мозаїчному світі;

– освітні компетенції та компетентності, що характеризують готовність майбутнього фахівця до наукового, системного пізнання світу, до оволодіння навичками самостійного освоєння знань і підвищення своєї кваліфікації або зміну професії, підтримуванню свого професійно-творчого і соціального потенціалу в умовах науково-технічного прогресу на належному рівні, а також до самовдосконалення і самоосвіти;

– загальнонаукові компетенції та компетентності, які забезпечують високий рівень базових загальних

знань і загальних знань за профілем спеціальності, а також здатність адаптуватися до змін змісту соціальної та професійної діяльності;

– ціннісно-сміслові та загальнокультурні компетенції та компетентності, що забезпечують успішність ціннісно-сміислової орієнтації фахівця у світі, готовність і прагнення пізнати і удосконалити самого себе, навколишню дійсність, готовність до творчої діяльності, оволодіння високим рівнем професійної культури [2, с. 65-66].

Ці компетенції та компетентності і є основою складовою професійної мобільності фахівця. У зв'язку з цим у сучасних умовах суспільного розвитку можна виділити пріоритетні завдання вищої професійної освіти. По-перше, вища освіта покликана готувати фахівців, зацікавлених у своїй безперервній освіті та вдосконаленні, а також здатних легко навчатися та швидко пристосовуватися до мінливих умов і змісту професійної діяльності. По-друге, освіта має сформувати в майбутнього фахівця такі особистісні якості та здібності, які дозволили б йому самостійно орієнтуватися в професійному світі і вибудовувати вектор свого кар'єрного росту, розширювати свої професійні можливості, освоюючи нові сфери професійної діяльності. По-третє, навчання майбутніх фахівців повинно проходити на основі змісту і технологій, випереджальних поточний рівень економічного, технологічного, соціального та іншого розвитку.

Висновки дослідження і перспективи подальшого розгляду. Отже, проведене дослідження встановило, що професійна мобільність є важливою характеристикою майбутнього фахівця. Наявність професійної мобільності дозволяє особистості майбутнього фахівця швидко адаптуватися до різноманітних змін у професійній сфері, нестандартно мислити й діяти, ефективно вирішувати професійні завдання різного рівня, бути здатним до професійного саморозвитку та самовдосконалення.

Проведений аналіз виявив необхідність розв'язання в системі вищої освіти проблеми формування професійної мобільності майбутнього. Оскільки кожна професійна діяльність має певні особливості, то це формування повинно здійснюватись у процесі фахової підготовки у ВНЗ в рамках компетентнісного підходу, що й визначає напрями подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амирова Л. А. Развитие профессиональной мобильности педагога в системе дополнительного образования: дис. ... д-ра пед. наук / Людмила Александровна Амирова. – Уфа, 2009. – 401 с.
2. Горюнова Л. В. Составляющие профессиональной мобильности современного специалиста / Л. В. Горюнова // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. – 2007. – № 1. – С. 63–69.
3. Зверева Н. Подготовка выпускника к социальной и профессиональной мобильности / Н. Зверева, С. Шевченко, О. Каткова // Высш. образование в России. – 2006. – № 6. – С. 89–93.
4. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития / Э. Ф. Зеер. – М. : Академия, 2009. – 240 с.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
6. Зязюн І. А. Філософські засади освіти : освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії / Іван Зязюн // Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти : [монографія] / [Н. Г. Ничкало, І. А. Зязюн, М. М. Солдатенко та ін.] ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2003. – С. 11–60.

7. Мищенко В. А. Интегративный подход к образованию как способ формирования профессиональной мобильности у выпускников вузов / В. А. Мищенко // Пед. образов. и наука. – 2009. – № 8. – С. 56–62.
8. Сорокин П. А. Социальная мобильность, ее формы и флуктуации / П. А. Сорокин // А. И. Кравченко. Социология : хрестоматия для вузов. – М. : Академ. Проект, 2002. – С. 449–479.
9. Сушенцева Л. Проблема професійної мобільності у контексті міждисциплінарного підходу / Л. Л. Сушенцева // Професійна освіта. Проблеми і перспективи : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 2. – № 1. – С. 3–11.
10. Яворська Г. Х. Теоретичні та методичні засади формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС України : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Галина Харлампіївна Яворська. – К., 2006. – 479 с.

К. В. Аймедов, С. М. Стрельбицкая,
ОНМУ, г. Одесса, Украина

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ МОБИЛЬНОСТЬ СПЕЦИАЛИСТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ВУЗЕ: КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД

Статья посвящена теоретическому осмыслению и анализу тенденций относительно разностороннего освещения проблемы определения сущности понятия «профессиональной мобильности» как научной дефиниции. Рассматриваются теоретические и практические аспекты профессиональной мобильности как неотъемлемой составляющей качеств личности будущих специалистов в процессе обучения в ВУЗе. Определены составляющие профессиональной мобильности будущего специалиста. Уделяется большое внимание компетентностному подходу с целью выделения компетенций и компетентностей, обеспечивающих профессиональную мобильность специалиста.

Ключевые слова: мобильность; профессиональная мобильность; компетенция; компетентность; конкурентоспособность; компетентностный подход.

К. V. Aymedov, S. M. Strelbitskaya,
ONMU, Odesa, Ukraine

PROFESSIONAL MOBILITY OF FUTURE SPECIALISTS IN THE PROCESS OF STUDYING AT A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION: COMPETENCE APPROACH

The article is devoted to theoretical understanding and analysis of trends regarding diverse coverage of the problems of defining the essence of the concept «professional mobility» as a scientific definition. Theoretical and practical aspects of occupational mobility as an integral part of the personal qualities of future specialists in the learning process at the university are also discussed. The components of the professional mobility of the future specialists are identified. Great attention is paid to competency-based approach with the aim of identifying competency and competencies that ensure professional mobility of the specialist.

Keywords: mobility; professional mobility; competence; competency; competitiveness; competence-based approach.

Рецензенти: **Богданова І. М.**, д. пед. н., професор;
Паскаль О. В., к. пед. н., доцент.

© Аймедов К. В., Стрельбицкая С. М., 2014

Дата надходження статті до редколегії 11.11.2014